مجله برنامه و بودجه، شمارهٔ ۵، ص. ۷۵-۱۰۳.

تأثیر نوسان در صادرات بر اقتصاد کشورهای در حال توسعه*

نویسنده: دکتر محمدقلی یوسفی**

چکیده

این مقاله تأثیر نوسان در دریافتهای ارزی را بر اقتصاد ۵۷ کشور در حال توسعه و ۲۰ کشور توسعه یافته در طول دورهٔ ۱۹۶۰-۱۹۸۷ مورد بررسی قرار می‌دهد. نتیجه بررسی، نشان می‌دهد که بی‌ثباتی در صادرات کشورهای در حال توسعه خیلی بیشتر از کشورهای توسعه یافته است؛ همچنین طی این مدت افزایش هم یافته است، در حالی که این بی‌ثباتی در کشورهای توسعه یافته کاهش یافته است. محاسبه ما همچنین نشان می‌دهد که بی‌ثباتی صادرات کشورهای در حال توسعه با بی‌ثباتی در هر دو مورد قیمت و مقدار همراه بوده و از منابع عرضه و تقاضا منشأ گرفته است، و از این طریق، بر رشد صادرات و درآمد آنها تأثیر گذاشته است. بی‌ثباتی در صادرات یک عارضهٔ اقتصادی است که فقط در کشورهای در حال توسعه رخ می‌دهد. اما این موضوع، دالّ بر آن نیست که این کشورها نباید در راه افزایش دریافتیهای ارزی خود بکوشند، همچنین حاکی از آن نیست که آنها نباید به دریافتیهای صادراتی اهمیت بدهند یا آن را به عنوان یک منبع مهم وجوه سرمایه‌گذاری در نظر نگیرند یا به وامهای خارجی روی آورند. بلکه مقصود آن است که کشورهای در حال توسعه باید اصلاحات و تغییرات ساختاری لازم را در اقتصاد خود پدید آورند و موانع و مشکلات موجود در تقاضا و عرضه صادرات خود را بر طرف سازند؛ و پس از آن، بکوشند دریافتیهای ارزی خود را افزایش دهند.

---

* این مقاله در دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و توسعه ارائه گردیده است.

** عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

اعتقاد عمومی بر این است که ویژگیهای عمومی توسعه اقتصادی کشورهای در حال توسعه و روند تجاری این کشورها موجب نوسانهای گسترده در دریافتیهای ارزی آنها می‌گردد، و از آن طریق، بر پیچیدگی برنامه‌ریزی اقتصادی می‌افزاید و بر فرایند توسعه اقتصادی آنها تأثیر معکوس می‌گذارد. مطالعات گوناگون نظری و تجربی میردال (Myrdal, 1956) ، نرکس (Nurkse, 1958)، سینگر (Singer, 1950)، کاین کراس (Cainecross, 1962)، مییر (Meier, 1963)، سیمپوزیوم کیکلوس (Kyklos Symposia, 1958)، سازمان ملل (United Nation, 1958)، کوپوک (Coppock, 1962)، مک بین (MacBean, 1966)، لیم (Lim, 1974)، گلزاکوس (Glezakos, 1973 and 1984)، موران (Moran, 1983) و ویوداس (Voivodes, 1974)، این نظریه را رواج دادند که بی‌ثباتی صادراتی، از طریق ایجاد بی‌ثباتی در متغیرهای کلیدی کلان اقتصادی، ضربه‌های بسیاری بر تخصیص منابع بومی و نرخ رشد اقتصادی وارد می‌سازد. گفته شده است که بی‌ثباتی در دریافتیهای ارزی که منجر به محاسبات غلط تجاری، احتکار و تورم می‌شود، باعث وقفه در واردات کالاهای واسطه‌ای سرمایه‌ای می‌گردد که برای اجرای برنامه‌های توسعه آنها حیاتی است و موجب بی‌ثباتی در دریافتیهای دولت می‌شود؛ بدین ترتیب، از توانایی برنامه‌ریزی دولتی و هماهنگی فعالیتهای اقتصادی می‌کاهد و رشد کلی اقتصاد را محدود می‌سازد.

اما نظرات ارائه شده در بالا، به هیچ روی بدون پاسخ نماند و خط فکری دیگری که دربرگیرندهٔ افرادی از قبیل کین (Kein, 1958)، هیرشمن (Hirschman, 1959)، مایکلی (Michaely, 1977) و مک بین (MacBean, 1966) است، ضمن یافتن یک رابطه ضعیف و مثبت بین بی‌ثباتی در صادرات و رشد اقتصادی، معتقدند که بی‌ثباتی صادراتی ممکن است تأثیر مثبت و مفیدی برای رشد اقتصادی داشته باشد، به علاوه، مطالعات اقتصادسنجی مک بین (MacBean, 1966)، کنن و ویوداس (Kenen and Voivodes, 1972)، لیم (Lim, 1974)، رینولدز (Reynolds, 1963) و نزیراماسانگا و اوبیدگوا (Nziramasanga and Obidegwa, 1981) براساس مطالعهٔ برشی[1] هیچ گونه رابطه مؤثری بین نرخ توسعه اقتصادی و درجهٔ بی‌ثباتی نیافتند.

1. Cross-Sectional

بر همان اساس، نودسن و پارنس (Khudsen and Parnes, 1975) و یوتوپولوس و ناجنت (Yotopoulos and Nugent, 1976) چنین نتیجه گرفتند که رشد اقتصادی در کشورهایی که بی‌ثباتی بیشتری دارند، زیادتر است. افزون بر این، این اعتقاد عمومی که صادرات کشورهای در حال توسعه با نوسانهای بیشتری در مقایسه با کشورهای توسعه یافته روبه روست، در مطالعه مک بین (MacBean, 1966) مورد تردید قرار می‌گیرد. ماسل (Massel, 1970)، مک بین و نایِن (MacBean and Nguyen, 1980 and 1981) و ترنر و لامبرت (Turner and Lambert, 1981) نیز بین تمرکز کالایی در صادرات و بی‌ثباتی در صادرات رابطه روشنی را نمی‌بینند که معمولاً گفته می‌شود عامل بی‌ثباتی در صادرات کشورهای در حال توسعه می‌گردد. در حقیقت گفته می‌شود که صادرات کالاهای صنعتی به همان اندازه یا بیشتر از کالاهای صادراتی اولیه نوسان دارند (عسکری و وکیل (Askari and Vakil, 1974, p. 88)، کوپوک (Coppock, 1962, pp. 40-41 and p.104)، مایکلی (Michaely, 1962, pp. 78-79)، مک بین (MacBean, 1966, pp. 39-47)، ماسل (Massel, 1964, p.60, 1970, p.62)، نودسن و پارنس (Knudsen and Parnes, 1975, pp. 71)، سوتر (Souter, 1977, p.294).

به نظر می‌رسد که شواهد عموماً بر نبود همراهی پایدار و مؤثری بین تنوع‌سازی، خواه کالایی و خواه بازاری، و بی‌ثباتی در صادرات دلالت دارد. بنابراین، گفته شده است که متنوع‌سازی ضرورتاً بی‌ثباتی در صادرات را کاهش نمی‌دهد، بلکه ممکن است حتی آن را افزایش دهد کوپوک (Coppock, 1962, p.95) ، مایکلی (Michaely, 1962, p.29)، ماسل (Massel, 1964, p.56)، کینگستون (Kingston, 1973, p.387 and p.194)، نایا (Naya, 1973, pp. 636-639)، یوتوپولوس و ناجنت (Yotopolous and Nugent, 1976, p.340). بنابراین، چنین پیشنهاد می‌شود که واکنش هر سیاست تجاری باید براساس اینکه هر کشور چگونه بین این دو موضوع یکی را انتخاب کند، ارزیابی شود (کاتراک (Katrak, 1973, pp.557-563) و لاسون و تئوبالد (Lawson and Teubald, 1976, pp. 275-274). اما نا اطمینانی معمولاً یک عامل بسیار مهم و غیرقابل چشمپوشی است (شیاو-کمپو Schiavo-Campo 1968, p. 137) و ماسل (Massell, 1970a, p.404). بنابراین پیشنهاد شده است:

"برای این کشورها (کشورهای کمتر توسعه یافته آفریقا) به نظر منطقی می‌آید که

صادراتشان را به عنوان منبع سرمایه گذاری نادیده بگیرند و به دنبال منابع دیگری باشند. یعنی بی‌ثباتی صادراتی بالا دریافتیهای ارزی را منبع غیرقابل اعتمادی برای تأمین مالی پروژه‌های سرمایه‌ای می‌کند. بدین روی، به دلایل احتیاطی برای کشورهای با بی‌ثباتی بالا در صادراتشان منطقی به نظر می‌رسد که منابع تأمین اعتبار خود را متنوع نمایند و از وابستگی به دریافتیهای ارزی از طریق صادرات به سمت منابع دیگر، از جمله پس‌اندازهای بومی یا تشکیلات بین‌المللی بروند تا اینکه نوسانهای بالقوه در جریان ورود سرمایه از طریق دریافتهای صادراتی خود را از بین ببرند" (فوسو Fosu, 1991, p.75).

اما با توجه به امکانات محدود پس‌اندازهای بومی (چنری و استروت Chenery and Strout, 1966)، مکینن (McKinnon, 1964) و تأثیرات نامطلوب کمکهای خارجی (رحمان Rahman, 1967 and 1968)، گریفین و انوس (Griffin and Enos, 1970)، لاندا (Landau, 1969)، چنری و اکستین (Chenery and Eckstein, 1970)، لف (Leff, 1968)، ویسکاف (Weisskopf, 1972)، سینگ (Singh, 1975) همراه با اهمیت فزاینده صادرات، نه تنها به عنوان تأمین مالی سرمایه گذاری، بلکه همچنین به عنوان یک جنبه مهم هر راهبرد توسعه (هبرلر Heberler, 1958)، بلاسا (Balassa, 1978)، چنری (Chenery, 1979)، امری (Emery, 1967)، هلر و پورتر (Heller and Porter, 1978)، تایلر (Taylor, 1981)، رام (Ram, 1985)، کاووسی (Kavoussi, 1984)، میزلز (Maizelz, 1968)، مایکلی (Michaely, 1977)، کشورهای در حال توسعه نمی‌توانند بخش صادراتشان را نادیده بگیرند. در حقیقت، نادیده گرفتن بخش صادرات احتمالاً نتایج منفی به بار خواهد داشت (بلاسا Balassa, 1971)، بهاگواتی (Bhagwati, 1978)، کوردون (Cordon, 1980) و لیتل، سایتوسکی و اسکات (Little, Scitovsky and Scott, 1970). بنابراین، مهم است که علت بی‌ثباتی صادراتی را شناسایی کنیم و بکوشیم عوامل این نوسانها را از میان برداریم. با توجه به اهمیت موضوع، در این مقاله می‌کوشیم که موضوع نوسانهای صادراتی و علت و تأثیرات آن را مطالعه نماییم. هدف اصلی مقاله، پاسخ به پرسشهای زیر است:

۱. آیا کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه یافته با نوسانهای صادراتی بیشتری مواجه هستند؟

۲. آیا بی‌ثباتی صادراتی کشورهای در حال توسعه، طی زمان، افزایش یا کاهش یافته است؟

۳. اثر این نوسانهای صادراتی بر رشد اقتصادی آنها چگونه است؟

۴. آیا نوسان در دریافتیهای صادراتی همراه با نوسان در قیمت و مقدار کالاهای صادراتی بوده است؟

۵. آیا ریشهٔ این بی‌ثباتی در دریافتیهای صادراتی داخلی است یا خارجی یا ترکیبی از هر دو؟

آنچه در پی خواهد آمد، روش شناسی و منابع آماری را ارائه می‌دهد. در بخش سوم، یافته‌های تجربی ارائه می‌شود. در بخش چهارم، رابطه بین بی‌ثباتی در دریافتیها با مقدار و قیمتها مورد بحث قرار می‌گیرد. بخش پنجم، به تأثیر بی‌ثباتی صادرات بر درآمد و رشد اقتصادی می‌پردازد. بخش ششم، در مورد منابع بی‌ثباتی است، و در بخش هفتم، نتیجه‌گیری کلی از بحث را ارائه می‌دهد و استنباطهای حاصل از مطالعه را به بحث می‌گذارد.

روش شناسی

در نوشتارهای مربوط به موضوع،[۱] شمار زیادی معیار اندازه‌گیری بی‌ثباتی در دریافتیهای صادراتی پیشنهاد شده است، از قبیل شاخصهای خطی، نمایی و شاخص میانگین متحرک. اختلاف عمده بین آنها در روش حذف روند از آمار پایه است. اما دو شاخص قبلی به سبب تخمین براساس نرخ رشد یا قیمت ثابت برای کشور خاصی به کار می‌روند که نمی‌توان از آنها برای مقایسه استفاده کرد، اگرچه شواهد تجربی نشان می‌دهد که صادرات در هر کشور در حال توسعه با کشور دیگر در زمانهای مختلف خیلی متفاوت است.[۲] همچنین عیب اصلی معیار آخری آن است که آمارها در ابتدا و انتهای سری زمانی از دست می‌روند. اما دسترسی به آمارهای سری زمانی برای مدت طولانی‌تر استفاده از این شاخص را ممکن ساخته است. در نتیجه، روش مورد استفاده در اینجا شاخص بی‌ثباتی مک بین است که انحرافها را از میانگین متحرک پنجساله ارقام مورد

---

۱. ماسل (Massel, 1964) از خطای معیار یا تخمین رگرسیون خطی روی زمان تقسیم بر میانگین سالهای موردنظر استفاده کرد. کوپوک (Coppock, 1962) از شاخص روند نمایی و مک بین (MacBean, 1966) از انحرافها از میانگین متحرک پنجساله را به عنوان شاخص بی‌ثباتی مورد استفاده قرار دادند. برای اطلاع از این معیارها، نگاه کنید به لاو (Love, 1987) مک بین و ناین (MacBean and Nguyen, 1988).

۲. نگاه کنید به: World Bank (1992).

ملاحظه اندازه گیری می‌نماید. به صورت نمادین، شاخص موردنظر به شکل زیر خواهد بود.

$$I_X = (۱۰۰/n - ۴) \sum_{t=۳}^{n-۲} (X_t - X_t/X_t)....$$ (۱)

جایی که I_X شاخص بی‌ثباتی صادرات، n تعداد سالها، X_t دریافتیهای واقعی صادرات، $\hat{X}_t$ میانگین متحرک پنجساله از ارقام X_t متمرکز بر سال t است.

آمارها

نرخ رشد قیمتهای صادراتی به مقدار و ارزش دریافتیهای صادراتی محصول ناخالص داخلی ۵۷ کشور توسعه نیافته و ۲۰ کشور توسعه یافته برای سالهای ۱۹۶۰-۱۹۸۷ میلادی، به ترتیب، از سالنامه‌های آماری صندوق بین‌المللی پول و حسابهای ملی سازمان ملل گرفته شده است. زمان مورد مطالعه، به دو دورهٔ مساوی ۱۹۶۰-۱۹۷۳ و ۱۹۷۴-۱۹۸۷، برای بررسی چگونگی تغییر در میزان بی‌ثباتی طی دوره مورد مطالعه، تقسیم شده است.

یافته‌ها

سطح بی‌ثباتی

میانگین شاخص بی‌ثباتی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در جدول ۱ آورده شده است. همان طوری که در جدول می‌بینیم، میانگین شاخص بی‌ثباتی کشورهای توسعه نیافته چهار برابر آن درکشورهای توسعه یافته طی سالهای ۱۹۶۰-۱۹۸۷ بوده است. این یافته با نتیجه گیری ارب و شیاو (Erb and Schiavo, 1969, p. 280)، کنن و ویوداس (Kenen and Voivodas, 1972, p. 796)، نایا (Naya, 1973)، لاسون (Lawson, 1974, pp. 64-65)، نودسن و پارنس (Knudsen and Parnes, 1975, pp. 63-79)، شی‌هی (Sheehey, 1966)، لیت (Leith, 1970, p. 268) و گلازاکوس (Glazakos, 1973, pp. 677-678) در تطابق است که گفته‌اند بی‌ثباتی صادراتی کشورهای در حال توسعه بیشتر از بی‌ثباتی صادراتی درکشورهای توسعه یافته است.

جدول ۱. شاخص بی‌ثباتی در صادرات کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته، طی دورهٔ زمانی ۱۹۶۰-۱۹۸۷

کشور	۱۹۶۳-۱۹۷۳	۱۹۷۴-۱۹۸۷	۱۹۶۰-۱۹۸۷
الف) کشورهای توسعه یافته			
بنین	۱۵۵/۷۹	۲۲۷/۵۶	۶۱/۴۲
بولیوی	۳۶/۶۱	۱۴۵/۵۷	۲۴/۷۵
برزیل	۲۱/۷۴	۱۰۳/۰۳	۸۴/۷۹
بورکینافاسو	۱۱۵/۵۲	۱۲۰/۵۲	۴۰/۵۲
برمه	۱۹۰/۱۸	۱۰۴/۸۵	۴۳/۳۵
بروندی	۸۴/۶۳	۵۲/۵۷	۵۶/۵۰
کلمبیا	۴۹/۰۱	۶۴/۷۹	۲۶/۵۸
ساحل عاج	۲۱/۳۱	۱۲۸/۲۳	۷۵/۱۳
قبرس	۴۵/۸۲	۵۵/۲۶	۱۶/۳۳
جمهوری دومینیکن	۱۰۸/۱۵	۲۹/۹۱	۲۰/۱۳
اکوادور	۹۹/۶۷	۳۰/۹۹	۲۰/۷۴
السالوادور	۱۵/۵۰	۱۶۷/۱۰	۳۶/۲۶
اتیوپی	۴۸/۷۳	۲۸۳/۹۶	۳۱/۲۵
گرانادا	۲۸/۳۰	۴۹/۴۴	۲۰/۷۴
گویان	۳۸/۹۷	۹۸/۷۳	۲۴/۵۶
هندوراس	۲۲/۰۰	۶۷/۶۸	۲۴/۵۶
هند	۸۴/۸۲	۳۱/۹۲	۲۸/۲۹
اندونزی	۱۱/۰۵	۱۴/۹۲	۱۵/۱۸
ایران	۴۳/۷۷	۱۶۱/۵۸	۲۸/۷۶
اسرائیل	۱۳/۴۵	۲۶/۶۰	۱۶/۲۷
جامایکا	۳۵/۳۲	۱۰/۴۵	۱۹/۷۰

ادامه جدول ۱.

کشور	۱۹۷۳-۱۹۶۳	۱۹۸۷-۱۹۷۴	۱۹۸۷-۱۹۶۰
اردن	۲۸/۴۷	۲۱۰/۹۰	۷۷/۰۴
کنیا	۳۶/۲۳	۲۹/۲۳	۲۷/۷۶
کره	۱۴/۹۶	۱۴/۲۷	۱۱/۴۰
لیبریا	۱۹/۵۶	۵/۴۲	۱۱/۲۹
مالاوی	۲۵/۴۳	۱۹/۵۳	۲۳/۲۱
مالزی	۴۰/۷۸	۷۳/۷۷	۳۲/۸۰
مالت	۲۱/۵۲	۱۱/۷۷	۱۹/۴۶
موریس	۳۲/۳۷	۱۱۹/۱۵	۷۵/۰۰
مراکش	۳۵/۰۴	۷۱/۵۶	۲۹/۳۸
نیکاراگوا	۲۴/۳۵	۲۷/۲۲	۳۴/۹۲
نیجر	۶۸/۸۰	۴۷/۸۱	۴۲/۶۸
نیجریه	۳۹/۶۸	۱۳/۸۶	۳۱/۴۱
عمان	۵۵/۹۲	۱۵/۷۳	۵۴/۷۷
پاکستان	۲۰/۹۳	۱۱۴/۱۰	۹۲/۹۷
پاناما	۱۸/۱۳	۷۱/۲۷	۱۹/۳۸
پاراگوئه	۴۱/۹۶	۹۲/۶۴	۴۴/۱۹
پرو	۴۶/۱۳	۱۶/۲۵	۱۶/۳۲
فیلیپین	۶۹/۱۲	۳۱/۸۷	۱۰/۴۳
قطر	۱۷/۲۶	۱۱/۷۹	۱۴/۳۳
رواندا	۳۶/۸۲	۵۲/۹۲	۱۱/۰۲
عربستان سعودی	۱۷/۵۲	۱۲۸/۳۳	۱۷/۰۵
سنگال	۱۷/۵۱	۵۷/۰۹	۱۸/۸۳
سریلانکا	۱۳۲/۰۱	۵۴/۳۸	۲۶/۵۳

ادامه جدول ۱.

کشور	۱۹۷۳-۱۹۶۳	۱۹۸۷-۱۹۷۴	۱۹۸۷-۱۹۶۰
سوریه	۳۶/۴۶	۲۷/۳۶	۲۱/۸۵
تانزانیا	۶۵/۱۲	۴۸/۶۵	۳۵/۵۳
تایلند	۳۲/۶۱	۳۵/۸۹	۳۵/۶۱
توگو	۴۳/۷۸	۶۱/۲۲	۸۴/۴۳
ترینیداد	۳۶/۱۷	۱۱/۴۹	۲۷/۱۵
تونس	۱۲۷/۰۱	۶۵/۶۴	۴۶/۲۱
ترکیه	۲۰/۰۲	۲۵/۷۵	۱۸/۸۷
امارات متحده عربی	۲۶/۰۶	۶۶/۶۰	۲۵/۶۳
ونزوئلا	۶۹/۳۷	۵۱/۶۰	۶۸/۰۰
ساموا	۵۲/۸۷	۷۳/۰۹	۷۵/۰۰
زامبیا	۶۴/۴۷	۴۶/۲۵	۲۷/۴۴
زیمبابوه	۱۷/۳۷	۷۳/۳۷	۲۹/۱۸
X	۴۷/۹۵	۶۹/۸۰	۳۴/۹۴
σX	۳۷/۶۰	۵۸/۳۲	۲۱/۱۱
C.V	۷۸/۴۱	۸۴/۵۵	۶۰/۵۹
ب) کشورهای توسعه یافته			
استرالیا	۱۵/۹۰	۱۰/۷۰	۴/۵۵
اتریش	۱۹/۸۹	۱۷/۹۲	۶/۷۵
بلژیک	۱۷/۵۳	۳۱/۸۴	۸/۲۷
کانادا	۲۷/۸۸	۹/۹۲	۵/۶۳
فنلاند	۱۶/۰۱	۱۶/۱۱	۵/۸۳
فرانسه	۲۵/۲۹	۱۹/۷۷	۶/۸۱
آلمان	۱۶/۳۵	۱۶/۶۱	۴/۸۳

ادامه جدول ۱.

کشور	۱۹۷۳-۱۹۶۳	۱۹۸۷-۱۹۷۴	۱۹۸۷-۱۹۶۰
یونان	۲۳/۰۵	۱۷/۴۷	۶/۲۶
ایسلند	۶۵/۸۴	۱۷/۲۰	۳۵/۷۲
ایرلند	۱۸/۶۶	۲۳/۶۲	۵/۲۳
ایتالیا	۱۸/۸۲	۱۳/۰۱	۴/۹۱
ژاپن	۱۶/۰۶	۱۶/۳۶	۴/۵۵
زلاند نو	۵۵/۰۲	۳۲/۱۰	۱۴/۵۵
نروژ	۱۵/۴۷	۱۳/۳۲	۴/۹۸
اسپانیا	۱۸/۷۵	۱۱/۸۶	۴/۷۸
سوئد	۱۹/۰۱	۲۲/۹۵	۷/۰۱
سویس	۱۹/۱۸	۱۱/۴۰	۴/۲۲
انگلستان	۲۷/۳۶	۱۳/۸۴	۵/۶۳
آمریکا	۲۳/۰۹	۱۸/۴۰	۶/۸۳
یوگسلاوی	۲۸/۴۰	۱۸/۵۶	۴/۴۷
X	۲۴/۳۸	۱۷/۶۳	۷/۵۹
σX	۱۲/۷۹	۶/۰	۶/۶۵
C.V	۵۲/۴۶	۳۴/۰۴	۸۷/۶۶
نسبت شاخص بی ثباتی کشورهای توسعه نیافته به کشورهای توسعه یافته	۱/۹۵	۳/۹۶	۴/۵۹

X: میانگین شاخص بی ثباتی

σX: انحراف استاندارد تخمین شاخص بی ثباتی

C.V: ضریب تغییرات انحراف معیار شاخص بی ثباتی

منبع آمار: صندوق بین‌المللی پول. *سالنامه آمار مالی بین‌المللی*. ۱۹۸۸.

موضوع دوم، بررسی این مسئله است که آیا درجهٔ بی‌ثباتی صادراتی در طول زمان تغییر کرده است و چگونه و به چه نحو. به این سبب، شاخص بی‌ثباتی برای دوره‌های مختلف را در کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در جدول ۱ آورده‌ایم. از جدول ۱ پیداست که میانگین شاخص بی‌ثباتی صادرات کشورهای در حال توسعه از ۴۷/۹۵ درصد در طول دورهٔ ۱۹۶۰-۱۹۷۳ به ۶۹/۸۰ درصد در دورهٔ ۱۹۷۴-۱۹۸۷ افزایش یافت، یعنی ۳۱/۳۰ درصد افزایش داشته است، در حالی که در این مدت، این شاخص برای کشورهای توسعه یافته از سطح خیلی پایین‌تر ۲۴/۳۸ درصد به ۱۷/۶۳ درصد کاهش یافته است، یعنی کاهشی معادل ۲۷/۶۹ درصد در طول همان مدت داشته است. بنابراین، نسبت شاخص بی‌ثباتی کشورهای در حال توسعه به کشورهای توسعه‌یافته، از ۱/۹۵ در طول ۱۹۶۰-۱۹۷۳ به ۳/۹۶ در دورهٔ ۱۹۷۴-۱۹۸۷ افزایش یافته است که دلالت بر درجهٔ بالای بی‌ثباتی در کشورهای در حال توسعه نسبت به کشورهای توسعه یافته است. فاصلهٔ بی‌ثباتی در طول دوره افزایش یافته است و کشورهای در حال توسعه را نسبت به نوسان در صادرات بیشتر آسیب‌پذیر نموده است. این نتیجه‌گیری با یافته‌های ارب - شیاو - کمپو (Erb - Schaivo - Compo, 1971)، کنن و ویوداس (Kenen and Voivodas, 1972)، نایا (Naya, 1933)، لاسون (Lawson, 1974)، نودسن و پارنس (Knudsen and Parnes, 1975) و شی هی (Sheehey, 1977) در تضاد است. اما با نتایج مطالعات لیت (Leith, 1970)، لاو (Love, 1977) و لانسیری (Lancieri, 1978) مطابقت دارد. بنابراین، یافته‌های ما در این مطالعه نشان می‌دهد که برای کشورهای در حال توسعه بین سالهای ۱۹۶۰-۱۹۸۷ هیچ تغییری صورت نگرفته است. اگر هم تغییری در شاخص بی‌ثباتی بوده، آن طوری که استین (Stein, 1977) و دیگران مدعی "کاهش در بی‌ثباتی صادراتی دنیا" بوده‌اند، تنها کشورهای توسعه یافته از آن نفع برده‌اند.

رابطه بین بی‌ثباتی در دریافتیهای صادراتی با بی‌ثباتی در قیمت و مقدار

اینکه آیا تمایل نسبی سطح بی‌ثباتی در دریافتیهای ارزی با سطح نسبی قیمت یا سطح نسبی مقدار صادراتی همراه است، از اهمیت بسیاری برخوردار است. به این سبب، ما شاخصهای بی‌ثباتی قیمت کالاهای صادراتی و بی‌ثباتی در حجم صادرات (مقدار صادرات) را برای تمام کشورهایی

که اطلاعات آماری آنها موجود بوده است محاسبه کرده‌ایم و نتیجه را در جدول ۲ خلاصه کرده‌ایم. بررسی اطلاعات ارائه شده در آنجا نشان می‌دهد که میانگین شاخص بی‌ثباتی برای مقدار صادرات کشورهای توسعه نیافته بیشتر از چهار برابر آن برای کشورهای توسعه یافته است و بی‌ثباتی در قیمت کشورهای در حال توسعه نیز تقریباً دو برابر آن در کشورهای توسعه یافته است. با دقت بیشتر در جدول ۲ می‌بینیم که ۲۵ کشور از ۵۷ کشور در حال توسعه که در جدول آمده است؛ شاخص بی‌ثباتی دریافتیهای ارزی بزرگتر از هر دو شاخص بی‌ثباتی در قیمت و مقدار است. این نکته، بر آن دلالت می‌کند که تقریباً برای نیمی از کشورهای توسعه‌نیافته، نوسان در قیمت و مقدار کالاهای صادراتی در طول مدت مورد مطالعه یکدیگر را جبران نکرده، بلکه روی یکدیگر در یک مسیر فشار می‌آورده‌اند. اما این عارضه تنها در یک کشور توسعه یافته (زلاند نو) اتفاق افتاده است (نگاه کنید به جدول ۲).

جدول ۲. شاخصهای بی‌ثباتی در قیمت و مقدار کشورهای توسعه‌نیافته و توسعه یافته، طی دورهٔ زمانی ۱۹۶۰-۱۹۸۷

کشور	Iq	Ip
الف) کشورهای درحال توسعه		
بنین	۹۳/۴۱	۲۱/۵۸
بولیوی	۷۹/۶۳	۱۶/۸۴
برزیل	۸/۵۳	۵/۳۳
بورکینافاسو	۴۰/۰۱	۲۲/۶۸
برمه	۴۴/۲۸	۹۳/۱۹
بروندی	۶۱/۴۴	۲۴/۹۸
کلمبیا	۴۵/۹۱	۱۶۰/۸۶
ساحل عاج	۷۹/۰۸	۱۳/۱۱
قبرس	۱۵/۶۳	۱۷۵/۳۲
جمهوری دومینیکن	۶۱/۰۹	۷/۷۴
اکوادور	۳۳/۹۳	۲۰/۸۱

ادامه جدول ۲.

کشور	Iq	Ip
السالوادور	۳۵/۳۹	۸/۰۱
اتیوپی	۸/۷۶	۵۰/۴۹
گرانادا	۹۷/۰۸	۸/۸۱
گویان	۳۶/۶۸	۲۰/۰۲
هندوراس	۲۲/۱۵	۴۲/۰۹
هند	۱۴/۵۳	۳/۸۵
اندونزی	۲/۸۴	۴/۰۵
ایران	۱۲۲/۳۶	۲۱/۴۰
اسرائیل	۵/۲۱	۱۵/۲۸
جامائیکا	۱۲/۹۴	۱/۵۸
اردن	۳۰/۴۰	۱/۵۸
کنیا	۱۰/۴۰	۴۲/۷۳
کره	۱/۶۲	۳/۲۹
لیبریا	۵/۵۱	۷۲/۲۶
مالاوی	۲۶/۹۲	۵/۳۲
مالزی	۳۶۴/۱۹	۴۹/۹۰
مالت	۱۴/۴۴	۱۹/۳۷
مراکش	۸/۶۷	۳/۵۳
نیکاراگوا	۱۵/۷۸	۳/۷۵
نیجر	۳۱/۱۷	۵۵/۹۴
نیجریه	۲/۸۴	۰/۷۷
عمان	۱۰/۲۷	۱۹/۹۷
پاکستان	۵۵/۱۴	۴۴/۳۰
پاناما	۱۴/۰۷	۵۰/۲۶
پاراگوئه	۲۶/۳۳	۱۰/۲۱
پرو	۳۱/۶۱	۱۲/۱۸

ادامه جدول ۲.

کشور	Iq	Ip
فیلیپین	۷/۴۰	۹۴/۱۰
قطر	۰/۲۹	۰/۰۱
رواندا	۸/۵۰	۱۶/۲۵
عربستان سعودی	۲/۴۵	۱۵/۲۰
سنگال	۲۸/۳۴	۱۲۳/۷۱
سریلانکا	۱۱/۰۹	۱۱/۵۶
سوریه	۲۰/۲۶	۴۸/۶۶
تانزانیا	۱۳۲/۰۳	۵۸/۱۱
تایلند	۹/۷۱	۰/۸۷
توگو	۲۹/۲۴	۱۱/۷۷
ترینیداد	۳۲/۹۹	۰/۲۹
تونس	۷/۶۹	۳۸/۷۴
ترکیه	۱۱۴/۳۵	۶/۶۹
امارات متحده عربی	۱۷/۲۱	-
ونزوئلا	۱/۹۳	۰/۵۵
زامبیا	۷۸/۵۳	۶۷/۷۷
زیمبابوه	۱۷/۹۸	۴۶/۵۶
X	۳۸/۱۰	۳۳/۰۵
σX	۵۴/۸۷	۴۰/۲۰
C.V	۱۴۴/۰۱	۱۰۵/۰۳
استرالیا	۱۳/۴۱	۸/۰۹
اتریش	۵/۴۷	۲۹/۳۶
بلژیک	۶/۶۱	۴۸/۱۷
ب) کشورهای توسعه‌یافته		
کانادا	۸/۷۰	۲/۲۵

ادامه جدول ۲.

کشور	Iq	Ip
فنلاند	۱۱/۸۸	۲۶/۴۳
فرانسه	۵/۶۶	۹/۶۴
آلمان	۷/۲۸	۱۵/۳۷
یونان	۱۱/۲۰	۸/۷۶
ایسلند	۱۹/۳۱	۷۶/۳۴
ایرلند	۴/۸۲	۲۸/۲۳
ایتالیا	۶/۲۲	۲۰/۰۲
ژاپن	۶/۶۶	۹/۷۶
زلاند نو	۸/۵۲	۳/۶۷
نروژ	۷/۰۴	۱۹/۲۷
اسپانیا	۶/۳۴	۱۴/۴۰
سوئد	۷/۶۴	۱۳/۳۹
سویس	۹/۴۶	۸/۶۶
انگلستان	۷/۱۶	۲۲/۳۲
آمریکا	۱/۷۶	۶/۸۴
یوگسلاوی	۸/۱۷	۴/۵۶
X	۸/۷۱	۱۷/۴۳
σX	۳/۵۶	۱۷/۲۶
C.V	۴۳/۹۴	۹۹/۰۴

Iq : بی‌ثباتی در مقدار صادرات

Ip : بی‌ثباتی در قیمت کالاهای صادراتی

X : میانگین شاخص بی‌ثباتی

σX : انحراف استاندارد تخمین شاخص بی‌ثباتی

C.V : ضریب تغییرات از معیار شاخص بی‌ثباتی

منبع آمار: صندوق بین‌المللی پول. *سالنامه آمارهای مالی بین‌المللی*. ۱۹۸۸.

وقتی که ما کشورها را براساس شاخصهای بی‌ثباتی دریافتیهای ارزی، شاخص قیمت کالاهای صادراتی و شاخص بی‌ثباتی در مقدار کالاهای صادراتی رتبه بندی می‌نماییم به وسیله ضریب همبستگی رتبه‌ای کارل پیرسون تأیید می‌شود. نتیجهٔ آزمون را در جدول ۳ آورده‌ایم. همان‌طوری‌که از جدول پیداست، شاخص بی‌ثباتی کشورهای در حال توسعه از هر دو بی‌ثباتی، قیمت و مقدار متأثر شده است. اما ضریب همبستگی رتبه‌ای تنها در مورد بی‌ثباتی قیمتها معنی‌دار است. این یافته‌ها فرضیه‌ای را تأیید می‌کنند که بی‌ثباتی قیمت در مقایسه با بی‌ثباتی در مقدار در کشورهای در حال توسعه محدودیت جدیتری ایجاد می‌کند. اما برای کشورهای در حال توسعه هیچ نتیجهٔ معنی‌داری به دست نمی‌دهد. این امر، دلالت بر آن دارد که نه نوسان در قیمت و نه نوسان در مقدار صادرات هیچ گونه محدودیتی روی دریافتیهای ارزی آنها نمی‌گذارد.

جدول ۳. همبستگی رتبه‌ای بین بی‌ثباتی دریافتیهای صادراتی با بی‌ثباتی در قیمت و مقدار کالاهای صادراتی کشورهای در حال توسعه و توسعه یافته در طول دورهٔ ۱۹۸۷-۱۹۶۰

گروه کشورها	متغیرها	ضریب همبستگی	درجهٔ آزادی
کشورهای توسعه‌نیافته	دریافتیها - مقدار	۰/۱۳۸۰ (۱/۰۴۰۱)	۵۶
کشورهای توسعه‌نیافته	دریافتیها - قیمت	۰/۳۰۵۰* (۲/۳۹۶۵)	۵۶
کشورهای توسعه‌یافته	دریافتیها - مقدار	۰/۳۰۵۳ (۱/۳۲۱۷)	۱۷
کشورهای توسعه‌یافته	دریافتیها - قیمت	۰/۲۳۵۱ (۰/۹۹۷۲)	۱۷

ارقام داخل دو کمان، اعداد (t) هستند.

* معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد.

منبع آمار: صندوق بین‌المللی پول. *سالنامه آمارهای مالی بین‌المللی*. ۱۹۸۸.

تأثیر بی‌ثباتی صادرات بر رشد درآمد

باید توجه داشت که بخش صادرات هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم بر اقتصاد

تأثیر می‌گذارد. بنابراین، انواع گوناگونی از عوامل هستند که ممکن است به آسانی قابل اندازه گیری نباشند. در نتیجه، این موضوع نمی‌تواند به آسانی به عنوان فرضیات قابل تحلیل بیان شود. علاوه بر آن، ممکن است که هیچ گونه رابطه و سازگاری بین رشد اقتصادی و دریافتیهای صادراتی وجود نداشته باشد، به ویژه وقتی که کشورهای در حال توسعه از طریق استفاده از معیارهای پولی و مالی که تأثیر ضریب افزایش این نوسانهای صادراتی را کاهش می‌دهد برای مقابله با این نوسانهای صادراتی تلاشها و اقداماتی انجام داده‌اند. اما این امر، لزوماً به معنای از بین بردن تأثیر صادرات بر رشد اقتصادی نیست. بحث مربوط به هزینه فرصت از دست رفته در مورد بی‌ثباتی است که نیروی کار ماهر کمیاب باید از کارهای دیگر بیرون کشیده شود تا با بحرانهای ترازپرداختها و دیگر مشکلات اداری که از بی‌ثباتی صادراتی نتیجه می‌شود، مقابله نماید. اما موازنه خود به خود صورت نمی‌گیرد. نظارت مداوم و توجه به آن ممکن است توجه نیروی ماهر کمیاب و دیگر منابع را از مسائل نسبتاً مهم توسعه منحرف نماید. بدین روی، هزینه فرصت از دست رفته کاستن بی‌ثباتی ممکن است خیلی بالا باشد، خاصه اگر ما متغیرهای کلان اقتصادی از قبیل سیاست ارز خارجی ، سیاستهای پولی و مالی که بر نرخ بهرهٔ بومی و کسری بودجه دولتی تأثیر می‌گذارد و سیاستهای قیمتگذاری کالاهای بخشهای اقتصادی (پایین آوردن قیمت کالاهای کشاورزی) و عوامل نهادی زیاد دیگر مربوط به بازار مالی و سرمایه‌ای و جمع‌آوری منابع داخلی را در نظر بگیریم. برای مثال. با وخیم شدن کسری حساب جاری تجاری، ممکن است نیاز به وام خارجی اضافی باشد تا بتوان کسری بیشتری را جبران نمود که در برگشت مستلزم پرداخت مبلغ بیشتر بابت فرع و همچنین کسری پرداختهای بیشتری شود.

به علاوه، وخیم شدن کسری حساب جاری ممکن است نیاز به ارزشکاهی پول ملی باشد که منجر به احتکار پول و فرار سرمایه می‌شود.[1] این در برگشت، کسری حساب جاری را وخیمتر می‌نماید و اغلب چنین کشوری را مجبور به انجام دور جدیدی از ارزشکاهی می‌نماید که با خود اثر بی‌ثباتی در احتکار پول، فرار سرمایه و فشار بیشتر روی تراز حساب جاری به همراه دارد. جریان تجمعی عدم تعادل همچنان تکرار می‌گردد.

نوسان در دریافتیهای صادراتی، همچنین کشورهای در حال توسعه را وادار به کاستن واردات می‌نماید. شواهد تجربی همچنین تأیید می‌کند که در چنین حالتی بار تعدیل در واردات بیشتر روی

---

۱. تخمینهای موجود نشان می‌دهد که از هر سه دلار وام خارجی توسط هشت کشور در حال توسعه مقروض دنیا، دست کم یک دلار از طریق فرار سرمایه در طول دورهٔ ۱۹۷۴-۱۹۸۲ از این کشورها خارج شده است (نگاه کنید به: Cuddington, 1985; M.P. Dooley and others, 1983; UIDO, 1987, p.74; M.S.Khan and N.Hague, 1985).

کالاهای سرمایه‌ای و کالاهای واسطه‌ای صنعتی می‌افتد (UNIDO, 1987, pp.17-26). به سبب مرحلهٔ نوپا بودن توسعه آنها و درجهٔ بالایی از وابستگی وارداتی کالاهای سرمایه‌ای و کالاهای واسطه‌ای اساسی[1]، در اغلب کشورهای در حال توسعه، یک کاهش در ظرفیت وارداتی در برگشت می‌تواند تأثیر معکوسی بر رشد اقتصادی آنها بگذارد که به خوبی اثبات شده است (Helbiner, 1984; Dooley and others, 1983). به ویژه محدودیت واردات، از سه طریق رشد صنایع کارخانه‌ای را محدود می‌کند. از طرف عرضه، محدود کردن واردات ماشین آلات و تجهیزات نرخ گسترش ظرفیت تولیدی را کاهش می‌دهد. به همین صورت، کاهش واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای لازم به کمی استفاده از ظرفیت می‌انجامد و اغلب در کل تولید اخلال ایجاد می‌کند. کاهش در سرمایه گذاری منجر به سطح پایین‌تر تقاضای مؤثر و سطح پایین‌تر تولید از طریق عملکرد سازوکار ضریب افزایش در مورد صنایع کالاهای مصرفی که جهت بازار داخلی است و، بدین روی، محدودیت بر بخش تقاضا می‌گردد (UNIDO, 1987, p.18).

برای ارزیابی و آزمون آماری تأثیر بی‌ثباتی صادراتی بر رشد اقتصادی و رشد صادرات در طول زمان، نرخ رشد محصول ناخالص داخلی و صادرات به عنوان متغیرهای وابسته روی شاخص بی‌ثباتی دریافتهای صادراتی مدلهای رگرسیونی برای هر دوی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به شکل زیر تخمین زده شده است.

$$X_{LDC} = a + bI_x + U \qquad (۲)$$

$$Y_{LDC} = b_۱ + b_۲I_x + e \qquad (۳)$$

$$X_{DC} = c + NI_x + U^۱ \qquad (۴)$$

$$Y_{DC} = c_۱ + N_۱I + e^۱ \qquad (۵)$$

---

۱. مقایسه آمار سری زمانی واردات ماشین آلات و مواد خام روی سرمایه گذاری در طول مدت ۱۹۷۸-۱۹۸۴ یک رابطه معنی‌داری را بین این متغیرها نشان می‌دهد، این معادلهٔ تخمین زده شده براساس ۱۱۳ کشور به صورت زیر است:

$$\ln MI = -۱/۳۳۹۰ + ۱/۳۳۴^{**} \ln MK_{-۱}$$
$$(-۴/۲۷) \qquad (۲۳/۱۵)$$

$R^{-2} = ۰/۷۵$; D.W = ۰/۲۷ , MIS = واردات کالاهای واسطه‌ای یا داده‌های وارداتی است

** معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد است (نگاه کنید به UNIDO 1987, pp. 77-82).

جایی که X و Y نرخهای رشد صادرات و محصول ناخالص داخلی، I_x شاخص بی‌ثباتی در صادرات، a، b_1، c و c_1 ارقام ثابت هستند، N و N_1 ضریبهای مورد محاسبه هستند. U، e، U^1 و e^1 ارقام تصادفی اخلال‌کننده هستند که فرض شده است که به طور نرمال با میانگین صفر و واریانس ثابت توزیع شده باشند، یعنی $e \sim NID\ (0/\sigma^2 e)$.

ضریبهای مورد تخمین معادلات فوق برای دورهٔ ۱۹۶۰-۱۹۸۷ همراه با مقادیر (t) و R^{-2} در جدول ۴ ارائه شده‌اند. همان طوری که از جدول ۴ پیداست، نتیجهٔ تخمین معادلات فوق نشان می‌دهد که بی‌ثباتی در صادرات به نظر می‌رسد که تأثیر منفی و معنی‌داری بر صادرات و رشد درآمد کشورهای در حال توسعه می‌گذارد، اما تأثیر آن بر روی هر کدام از متغیرهای فوق در کشورهای توسعه یافته معنی‌دار نیست. بنابراین، نتیجهٔ این آزمون ادعای گلزاکوس (Glezakos, 1973) را مبنی بر اینکه "بی‌ثباتی صادراتی تنها برای کشورهای توسعه نیافته مضر است" (ص ۶۷۴) تأیید می‌نماید.

جدول ۴. بی‌ثباتی صادرات و رشد اقتصادی (۱۹۶۰-۱۹۸۷)

معادله	گروه کشورها	متغیرهای وابسته	ارقام ثابت	بی‌ثباتی درصادرات	F^2	R^{-2}
(۱-۱)	کشورهای توسعه نیافته	Y	۱/۲۱۴۱ (۱/۰۵۱۹)	-۷/۴۱۲۱ (۲/۱۵۶۵)	۷۵/۹۹۵۶	۰/۸۱۴۵
(۱-۲)	کشورهای توسعه نیافته	X	-۰/۷۹۲۸* (-۲/۵۰۴۱)	-۳/۷۸۶۵** (۳/۹۵۴۱)	۳۵/۲۷۱۱	۰/۵۳۵۶
(۱-۳)	کشورهای توسعه یافته	Y	۳/۶۵۴۳** (۳/۲۳۴۴)	۰/۰۱۶۶ (۰/۴۶۰۶)	۰/۲۱۲۱	-۰/۰۴۳۲
(۱-۴)	کشورهای توسعه یافته	X	۶/۰۳۹۳** (۲/۶۶۵۱)	-۰/۰۵۸۶ (۰/۸۱۱۸)	۰/۶۵۹۰	۰/۱۸۲۷

ارقام داخل دو کمان، اعداد (t) هستند.

** معنی دار در سطح ۹۹ درصد.

* معنی دار در سطح ۹۵ درصد.

توجه: Y = نرخ رشد محصول ناخالص داخلی

X = نرخ رشد صادرات

I_x = شاخص بی‌ثباتی

منابع آمار: صندوق بین‌المللی پول *سالنامه‌های آمار مالی بین‌المللی* و *سالنامه آمار درآمدهای ملی* (سالهای مختلف).

علت بی‌ثباتی در صادرات

با این پیشفرض که بی‌ثباتی در صادرات تأثیر معکوسی بر اقتصاد داخلی کشورهای در حال توسعه می‌گذارد، مهم است که علت این بی‌ثباتی مشخص شود تا بتوان اقدامات مناسبی برای رفع آن برداشت. بحثهای اولیه در مورد عوامل اصلی که به بی‌ثباتی در صادرات منجر می‌شود، این بود که آیا از عامل تقاضا سرچشمه می‌گیرد یا از نوسانهای ادواری در تقاضای جهانی، کشش پذیری عرضه‌ای درآمد و قیمت یا کنش و واکنش عوامل عرضه و تقاضا (UN, 1962; Nurkse, 1958; Murry, 1978). مطالعات اقتصادسنجی توجه خود را اساساً روی علت بی‌ثباتی بازار جهانی و دلایل ساختاری تمام همّ خود را در موارد زیر مصروف می‌دارند: الف) کشش‌پذیری قیمتی پایین تقاضا و عرضه، ب) کشش پذیری درآمدی پایین تقاضا، ج) نوسانهای ناگهانی در عرضه برای علتهای طبیعی از قبیل خشکی، سیل و جز اینها، د) اختلاف قوی در تقاضای کشورهای صنعتی برای مواد خام به پیروی از ادوار اقتصادی آنهاست، ه) تمرکز صادرات کشورهای در حال توسعه روی یک یا چند کالا و در یک یا چند بازار به عنوان عوامل تعیین کننده بی‌ثباتی صادرات است (Coppock, 1962; Michaely, 1962; Massel, 1964; Lanceiri, 1978; MacBean and Nguyen, 1980; Brundell et al, 1981; Love, 1986).

برای پیدا کردن این موضوع که آیا بی‌ثباتی در صادرات به سبب عوامل تقاضاست یا عرضه، ما چارچوب تحلیلی لرد (Lord, 1981)، بروک (Brook et al, 1978) و موری (Murry, 1978) را پذیرفته‌ایم و بحث خود را براساس مسیر تغییر قیمت یا مقدار نسبت به اخلال در بازار می‌گذاریم. با توجه به فرضیهٔ متداول کشش‌پذیری قیمتی پایین کوتاه مدت عرضه و تقاضای بازار جهانی، یک تمرین سادهٔ مطالعهٔ مقایسه‌ای به این نتیجه می‌رسد که اخلالهای ناشی از تقاضا، منجر به حرکت در قیمت و مقدار به یک طرف می‌شود، در حالی که اخلالهای ناشی از عرضه منجر به آن می‌شود که قیمت و مقدار در مسیرهای مخالف حرکت کنند. در پی آن، روش شناسی شامل اصلاح روند در سری زمانی قیمت و مقدار رگرس نمودن انحرافهای روند در مقدار صادرات در مقابل انحرافهای قیمت است. در چنین حالتی، نتیجه گیری در مورد منبع تقاضای بی‌ثباتی از طریق علامت (مثبت یا منفی) ضریب رگرسیون به دست می‌آید. ضریب مثبت به این صورت تعیین می‌شود که عوامل تقاضا منبع اصلی بی‌ثباتی هستند و ضریب منفی دلالت بر غلبهٔ عوامل عرضه

خواهد داشت. ما این روش شناسی را در بازار جهانی برای مشخص کردن عوامل تعیین کننده برای ۵۷ کشور در حال توسعه و ۲۰ کشور توسعه یافته طی دورهٔ ۱۹۶۰-۱۹۸۷ به کار گرفتیم. با محاسبه دست‌کم ۲۰ سال از هر کشور مشمول در هرگروه ما سعی به یافتن جواب نمودیم. نتیجهٔ حاصل از این روش را در جدول ۵ آورده‌ایم. این جدول نشان می‌دهد که بی‌ثباتی در صادرات، هم در کشورهای درحال توسعه و هم درکشورهای توسعه یافته، از اخلالهای ناشی از تقاضا ناشی می‌شده است. اما ضریب تنها در کشورهای توسعه یافته معنی‌دار است که نشان می‌دهد صادرات کشورهای در حال توسعه، هم از عرضه و هم از تقاضا، صدمه دیده‌اند.

جدول ۵. رگرسیون مقدار صادرات و بی‌ثباتی در قیمت

نمونه کشورها	عدد ثابت	ضریب قیمت‌صادرات	نسبت - F	R^{-2}
کشورهای توسعه نیافته	۲۹/۰۹۶۵	۱/۰۳۸۸۷	۱/۰۹۷۷	۰/۱۸۰۶
	(۰/۷۱۸۰)	(۱/۰۴۷۷)		
کشورهای توسعه یافته	۰/۶۹۹۸	۲/۲۱۳۸*	۴/۹۶۷۸	۰/۱۷۲۸
	(۰/۳۹۱۲)	(۲/۲۲۸۹)		

ارقام د اخل دوکمان، مقادیر (t) هستند.

* معنی‌دار در سطح ۹۵ درصد است.

منبع آمار: صندوق بین‌المللی پول، *سالنامه آمار مالی بین‌المللی*. ۱۹۸۸.

نتیجه گیری و استنباطات

اطلاعات مربوط به دریافتهای صادراتی و محصول ناخالص داخلی ۵۷ کشور در حال توسعه و ۲۰ کشور توسعه یافته در طول دورهٔ ۱۹۶۰-۱۹۸۷ و با محاسبهٔ دست‌کم یک دورهٔ ۲۰ ساله در هر کشور، به منظور تخمین شاخص بی‌ثباتی در صادرات، علل و اثرهای آن مورد استفاده قرار گرفت. نتیجه نشان می‌دهد که بی‌ثباتی کشورهای درحال توسعه خیلی بیشتر از آن شاخص در کشورهای توسعه یافته است و میل به افزایش در طول دوره داشته است، در حالی که آن شاخص برای

کشورهای توسعه یافته کاهش یافته است. تخمین ما همچنین نشان می‌دهد که شاخص بی‌ثباتی کشورهای در حال توسعه همراه با بی‌ثباتی در هردوی قیمتها و مقدارهای صادراتی بوده و هم از عرضه و هم از تقاضا سرچشمه گرفته است. بدین‌سان، نتیجه به خوبی نشان می‌دهد که بی‌ثباتی صادراتی یک عارضه صرفاً اقتصادی است که کشورهای درحال توسعه را تهدید می‌کند. اما این امر، دلالت برآن ندارد که کشورهای درحال توسعه نباید در راه افزایش صادرات خود بکوشند یا اینکه نباید به صادرات توجه لازم بنمایند. همچنین لزوماً به معنای آن نخواهد بود که کشورهای درحال توسعه باید درصدد یافتن راههای دیگر تأمین مالی برنامه‌های توسعه خود باشند یا مبادرت به قرض خارجی کنند، بلکه این نشان می‌دهد که کشورهای درحال توسعه باید تغییرات ساختاری لازم را انجام دهند یا سعی به از بین بردن موانع و محدودیتهای موجود در تقاضا و در عرضه کالاهای صادراتی خود نمایند.

در مورد سیاست اقتصادی، از جمله سیاست تثبیت قیمت که اغلب برای از بین بردن میزان تأثیر بی‌ثباتی در صادرات پیشنهاد می‌شود، باید گفت که وضعیت جدی و حساس کشورهای درحال توسعه طی هر دو دوره زمانی به ضرورت تقویت تلاشهای موجود برای ایجاد طرحهای اقتصادی مشترک این کشورها به منظور کمک به کشورهای ضعیفتر در بین خود می‌نماید. بحث تثبیتی از طرف دیگر ممکن است خیی مؤثرتر گردد، اگر براساس طرحهای منطقه‌ای مورد استفاده قرار گیرد.

از سوی دیگر، نتیجهٔ این مطالعه نشان می‌دهد که عامل عرضه نیز به همان اندازه در ایجاد نوسان سهم داشته است و برآن دلالت می‌نماید که کشورهای در حال توسعه می‌باید سعی کنند که محدودیت و موانع درونی خود، به ویژه مشکل عدم تعادلهای ساختاری خود را حل کنند قبل از اینکه بکوشند صادرات خود را افزایش دهند. از سوی دیگر، جایی که کالاهای صادراتی کالاهای اولیه است، ضرورت انتقال منابع را از این بخش برجسته می‌نماید. این نتیجه همچنین نشان می‌دهد که بی‌ثباتی در کشورهای در حال توسعه ساختاری است و نه موقتی، و بدین روی، اقدامات ضد ادواری در سیاستگذاری، از قبیل پرداخت غرامت پس‌انداز یا عدم پس‌انداز از طرف بخش خصوصی نباید دخالت مؤثر دولت را در طرح معیارها و اقدامات سیاستگذاری برای اصلاح این عدم تعادلها محدود کند تا بدین وسیله مزیت نسبی پویا در بخش صادرات، و نه صرفاً مزیت نسبی، حاصل گردد.

منابع

Adam, F.G.; Behrman, J.R., and Roldan, R.A. (1979). Measuring the Impact of Primary Commodity Fluctuations on Economic Development: Coffee and Brazil *Amercian Economic Review.* 69, 164-168.

Askari, H.; and Weil, G. (1974). Stability of Export Earnings of Developing Nations. *Journal of Devleopment Studies.* 11, 86-90.

Balassa, Bela (1978). Export and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics.* 5, 181-189.

Bhagwati, J. (1978). *Foreign Trade Regimes and Economic Development : Anatomy and Consequences of Echange Control Regimes.* Ballinger: Cambridge.

Brook, E.; Grilli, E.; and Waelbroeck, J. (1978). Commodity Price Stabilisation and the Developing Countries. *Banca Nazionale de Lavoro Quarterly Review,* 124, 79-99.

Brundell, P., Horn , H.; and Svedberg, P. (1981). On the Causes of Instability in Export Earnings. *Oxford Bulletin of Economic and Statistics,* 43, 301-313.

Caine, S. (1954). Instability of Producer's Income: A protest and a Proposal *Economic Journal* 64, 610-614.

Caine, S. (1958) Comments on Professor Nurkse's Paper, *Kyklos* 11, 187-193.

Cainecross, A.K. (1962). *Factors in Economic Development,* New York: Praeger Publisher.

Chenery, H.B.; and Eckstein (1970). Development Alternatives for Latin America. *Journal of Political Economy.* July / August, 966-1006.

Chenery, H.B.; and Strout A.M. (1966). Foreign Assistance and Economic Development. *American Economic Review.* Sept., 679-733.

Coppock, J.D. (1962). *International Economic Instability,* New York: McGraw-Hill.

Cordon, W.N. (1980). Trade Policies in J. Cuddy, H. Hughes and D. Vall (eds.), *Policies for Industrial Progress in Developing Countries,* New York: Oxford University Press.

Cuddington, J.T. (1985). *Capital Flight: Issues, Estimates and Explanations.* Washington D.C.: World Bank Development Research Department.

Dick, H.; Gupta, S.; Mayer, T.; and Vincent, D. (1983). The Shortrun Impact of Fluctuating Primary Commodity Prices on three Developing Economies: Colombia, Ivory Coast and Kenya. *World Development.* 11, 405-416.

Dooley, M.P. and others (1983). An Analysis of External Debt Position of Eight Developing Countries through 1990. *International Finance Discussion Paper.* 227, Washington,, D.C.: Federal Reserve Board.

Emery, R. (1967). The Relation of Export and Economic Growth. *Kyklos.* 20, 470-84.

Erb, G.F.; and Schiavo-Campo, S. (1971). The Decline in World Export Instability: A Reply. *Bulletin Oxford University, Institute of Economic Studies* Aug.

Fosu, A.K. (1991). Capital Instability and Economic Growth in Sub-Sahran Africa, *Journal of Development Studies* 28(1), October, 74-85.

Glezakos, C. (1973). Export Instability and Economic Growth: A Statistical Verification, *Economic Development and Cultural Change.* 21, 670-678.

Griffin and Enos (1970). Foreign Capital, Domestic Savings and Economic Development, *Bulletin of Oxford University of Economics and Statistics.* May, 99-112.

Heberler, G. (1958). *International Trade and Economic Development* Cairo: National Bank of Egypt.

Helleiner, G.K. (1989). *Outward Orientation, Import Instability and African Economic Growth: An Empirical Investigation.* Ottawa: University of Taronto.

Heller, P.S.; and Richard, C. Porter (1978). Exports and Growth: An Empirical Reinvestigation, *Journal of Development Economies.* 5(2), June, 191-193.

Hirschman, A.D. (1959). Primary Products and Substitutes: Should Technological Progress be Policad? *Kyklos*. 12, 354-361.

Kavoussi, R.M. (1984). Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence. *Journal of Development Economies.* 14, Jan / Feb, 241-50.

Kenen, P.B.; and Voidas, C.S. (1972). Export Instability and Economic Growth. *Kyklos*. 25, 791-804.

Khan, M.S.; and Hogue, N.(1985). *Foreign Borrowing and Capital Flight: A Formal Analysis.*IMF Staff Paper. 32(4), Washington, D.C.: IMF.

Kingston, J.L. (1973). Export Instability in Latin America: The Post-war Statistical Record. *Journal of Development Area.* 7, 318-395.

Knudsen, O.; and Parnes, A.1975). *Trade Instability and Economic Development.* Lexington, D.C.: Health and Co.

Lam, N.V. (1980). Export Instability, Expansion and Market Concentration: A Methodological Interpretation. *Journal of Development Economics.* 7, 99-115.

Lancieri E. (1978). Export Instability and Economic Development: A Reappraisal. *Banca Nazionale del Lavaro Quarterly Review.*125, 135-152.

Landau, L.(1971). Saving Functions for Latin America, in H.B. Chenery (ed.) *Studies in Development Planning.* Cambridge: Harvard University Press.

Lawson, C.W.; and Theobald, C.H., (1976). Commodity Concentration and Export Fluctuations : A Comment, *Journal of Development Studies.* 12, 274-276.

Leff, N. (1968). Dependency Rates and Savings Rates. *American Economic Review.* December, 886-896.

Leith, J.C. (1970). The Decline in World Export Instability. *A Comment Bulletin of the Oxford University Institute of Economics and Statistics.* 32, 267-272.

Lim, D. (1974). Export Instability and Economic Development : The Example of West

Malaysia. *Oxford Economic Papers*. 26, 78-92.

Lim, D. (1980). Income Distribution, Export Instability and Savings Behaviour, *Economic Development and Cultural Change*. 30, 359-364.

Little, Ian; Scitovsky, Tibor; and Scatt, M. (1970). *Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comparative Study*. London: Oxford University Press.

Love, James (1985). Export Instability: An Alternative Analysis of Causes. *Journal of Development Studies*. 21, 244-252.

Love, James (1987). Export Instability in Less Developed Countries: Causes and Consequences. *Journal of Economic Studies*. 14 (2).

Massell, B.F. (1964). Export Concentration and Fluctuation in Export Earnings: A Cross Section Analysis. *American Economic Review*. 54, 47-63.

MacBean, A.I.(1966). *Export Instability and Economic Development*. London: George Allen and Unwin.

MacBean, A.I.; and Nguyen, D.T.(1980). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Mathematical Analysis. *Economic Journal*. 90, 354-62.

MacBean (1981). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Reply. *Economy Journal*. 91.

Maizels, A. (1968a). Review of Export Instability and Economic Development by A.I. MacBean. *American Economic Review*. 58, 575-580.

Maizels, A. (1968b). *Exports and Economic Growth in Developing Countries*. London: Cambridge University Press.

Massell, B.F.(1970). Export Instability and Economic Structure. *American Economic Review*. 60, 618-630.

McKinnon, R.I. (1964). Foreign Exchange Constraints in Economic Development and Efficient Aid Allocation. *Economic Journal*. June, 338-409

Meier, G.M. (1963). *International Trade and Development.* New York: Harper & RowMichaely, M.(1962). *Concentration in International Trade.* Amsterdam: Holland.

Michaely, M. (1978). Exports and Growth: An Empirical Investigation. *Journal of Development and Cultural Change.* 27, 61-73.

Moran, Criostian (1983). Export Fluctuations and Economic Growth: An Empirical Analysis. *Journal of Development Economics.* 12, 195-218.

Myrdal G.(1956). *An International Economy.* New York: Haper & Bros.

Naya, S. (1973). Fluctuations in Export Earnings and Economic Patterns of Asian Countries. *Economic Development and Cultural Change.* 21, 629-641.

Nurkse, R. (1958a). Trade Fluctuations and Buffer Policies of Low Income Countries. *Kyklos.* 11, 141-54.

Nurkse, R. (1958b). Trade Fluctuations and Buffer Policies of Low Income Countries: Epilogue. *Kyklos.* 11, 244-265.

Nziramasanga, N.T. and Obidegwu, C. (1981). Primary Commodity Price Fluctuations and Developing Countries: An Econometric Model of Cooper and Zambia. *Journal of Development Economic.* 9, 89, 119.

Provolos, T. (1981). *Coffee and the Ivory Least : An Economic Study.* Lexington, D.C.: Health and Co.

Ram, R. (1985). Exports and Economic Growth: Some Additional Evidences. *Economic Development and Cultural Change* 33, January, 415-25.

Rangarajan, C.; and Sundarajan, V. (1976). Impact of Export Fluctuation on Income - A Cross Country Analysis. *Review of Economics and Statistics.* 58, 368-372.

Rahman, M.A (1967). The Welfare Economic of Foreign Aid, *Pakistan Development Review.* Summer, 141-157.

Reynolds, C.W. (1963). Domestic Consequences of Export Instability. *Amercian*

Economic Review. 53, 93-102.

Schiavo-Campo, S. (1968). Supplementary Financing: The Proposal and Issues. *Trade and Development.* 8, 137-154, (Stanford Food Research Institute Studies in Agricultural Economics).

Sheehey, E. (1977). Levels and Sources of Export Instability: Some Recent Evidence. *Kyklos.* 319-324.

Singer, H.W.(1950). The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries. *American Economic Review.* May.

Singh, S.K.(1975). *Development Economics.* Massachusetts: Health and company, 473-485.

Souter, G.N. (1977). Export Instability and Concentration in the Less Developed Countries. *Jounral of Development Economies.* 4, 279-297.

Stein, L. (1978). Export Instability and Economic Development: A Review of Some Recent Findings. *Bunca Nazionale de Lavoro Quarterly Review.* Rome.

Tayler, W.G.(1981). Growth and Export Expansion in Developing Contries; Some Empirical Evidence. *Journal of Development Economies.* 9, 121-130.

Turner, R.E.; and P.J. Cambert (1981). Commodity Concentration and Export Earnings Instability: A Comment *Economic Journal.* 91, 755-757.

UNIDO(1987). *Industry and Development Global Report.*

United Nations (1952). *Instability in Export Markets of Underdeveloped Countries.* New York.

United Nations (1959). *World Economic Survey.* New York.

United Nations (1985). *Trade and Development Report.*

Voivodes, C.S. (1974). The Effect of Foreign Exchange Instability on Growth. *Reveiw of Economics and Statistics.* 56, 410-412.

Weisskoff, T.E.(1972). The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdveloped Countries. *Journal of Internal Economies.* 21, 25-38.

Weisskoff, T.E. (1972). An Econometric Test of Alternative Constraints on Growth of Underdeveloped Countries. *Review of Economics and Statistics.* Feb, 67-68.

World Bank (1972). *World Development Report.*

Yotopoulos, P.A.; and Nugent, J.B.(1976). *Economics of Development: Empirical Investigations.* New York: Harper and Row.